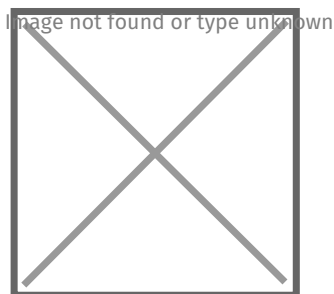

М. М. Зуб

Носівський район

НОСІВСЬКИЙ РАЙОН – район, що 1923–62 та 1965–2020 знаходився у південно-західній частині Чернігівської області. Утвор. 1923 у складі Ніжин. округи (ліквід. 1930) з Носів. і Володько-Дівиц. волостей. Жит. потерпали від голодомору 1932–33, зазнали сталін. репресій. Від 1932 – у складі Черніг. обл. Від серед. вересня 1941 до серед. вересня 1943 – під нім. окупацією. Діяли підпіл. організація на чолі з М. Реутським, партизан. з'єднання «За Батьківщину», загони під командуванням І. Бовкуна, М. Симоненка й О. Шевирьова. У березні 1943 за дії рад. партизанів нацисти спалили с. Козари (кількість жертв – 3,8 тис. осіб). 1962 Н. р. ліквідовано: Носівку та Лихачів., Мрин., Плосків., Селищен. і Червонопартизан. сільс. ради зарахували до Ніжин. р-ну, Степовохутір. сільс. раду – до Бобровиц. р-ну, Держанів. і Козарів. сільс. ради – до Козелец. р-ну. У січні 1965 Н. р. відновлено шляхом зарахування Носівки та Горбачів., Калинів., Рівчак-Степанів., Свидовец. та Степовохутір. сільс. рад Бобровиц. р-ну, Держанів., Козарів., Патютин., Пилятин., Ставис. і Хрещатин. сільс. рад Козелец. р-ну, Данин., Лихачів., Мрин., Плосків., Селищен., Червонопартизан. та Шатур. сільс. рад Ніжин. р-ну. У лютому того ж року до складу Н. р. передано Ганнів. та Софіїв. сільс. ради Бобровиц. р-ну; зі складу Н. р. перепідпорядковано: до Ніжин. р-ну – Данин. та Шатур., до Бобровиц. р-ну – Свидовец. сільс. ради. 2013 знято з облік. даних с. Бекарщина Ганнів. сільс. ради. 2016 перейменовано 5 сіл: Жовтень – на Лісові Хутори, Карла Маркса – на Вербове, Кіровка – на Платонівка, Червоні Партизани – на Володькова Дівиця, Шлях Ілліча – на Яблунівка. За переписом насел. 2001, проживали 37 553 особи (складає 83,9 % до 1989); станом на 1 січня 2020 – 27 749 осіб; переважно українці. У серед. 2010-х рр. пл. Н. р. становила 1151 км², входили Носів. міська та 16 сільс. рад, яким були підпорядк. 47 насел. пунктів. У жовтні 2015 з Макіїв. (підпорядк. с. Пустотине) та Ганнів. (села Вербове, Кленове, Степове) сільс. рад утвор. Макіїв. сільс. об'єднану територіал. громаду (105,9 км², 1511 осіб), до якої 2020 зараховано Калинів. (села Вили, Коломійцівка,

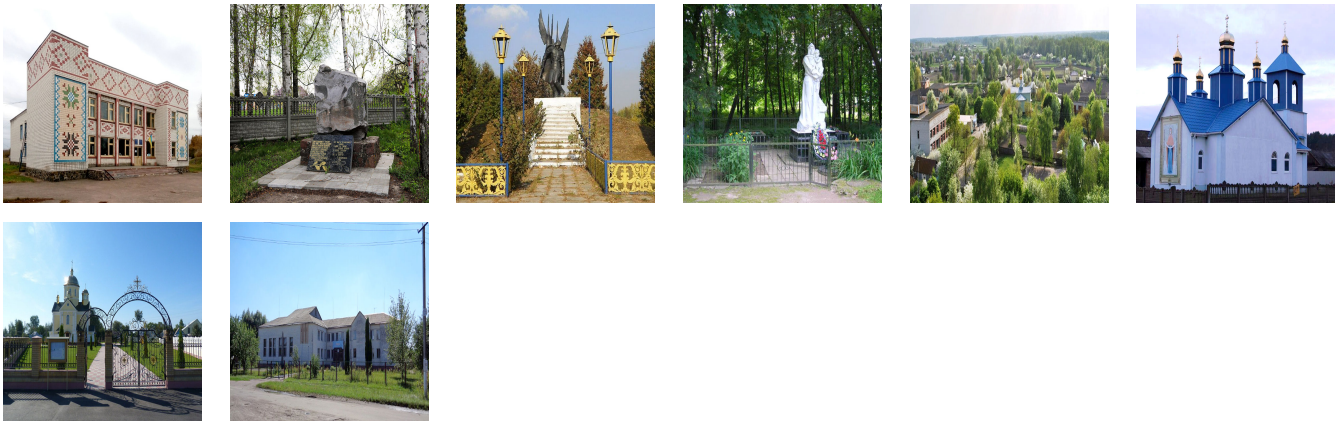
Мильники), Рівчак-Степанів. (села Веселе, Григорівка), Софіїв. (с. Вишневе), Степовохутір. (села Відрадне, Карабинівка, Платонівка) сільс. ради (нині тер. громади 245,5 км², 3640 осіб; див. Макіївка); 11 грудня 2016 з Мрин., Лихачів., Плосків., Селищен. (села Киселівка, Роздольне), Хотинів. сільс. рад утвор. Мрин. сільс. об'єднану територіал. громаду (350,9 км², 4171 особа; див. Мрин); 18 грудня 2016 з Носів. міської (села Дебреве, Лісові Хутори, Лукашівка, Підгайне), Володьководівци. (села Дослідне, Кобилещина, Коробчине, Криниця, Ставок, Сулак), Іржавец., Козарів. (с. Андріївка), Тertiшниц. (села Яблунівка, Ясна Зірка) сільс. рад утвор. Носів. міську об'єднану територіал. громаду (511,95 км², 19 347 осіб), до якої 2020 зараховано Держанів. сільс. раду (села Адамівка, Ведмедівка; нині тер. громади 548,9 км², 19 938 осіб; усі від липня 2020 належать до Ніжин. р-ну). Лежав у межах Придніпровської низовини. Поверхня – низовинна плоска (на Пн. – пологохвиляста) алювіальна рівнина. Корисні копалини: пісок, глина, торф. Ґрунти переважно дерново-підзолисті та супіщані. Пл. водного дзеркала річок, озер, ставків 564,93 га. Річки бас. Дніпра: Остер, Недра, Носовочка, Дівиця, Перевод, Баба, Рудка. Пн. частина р-ну – у межах Чернігівського Полісся. Пл. лісів 18 827,43 га; осн. породи дерев – хвойні та листяні. Об'єкти природно-заповід. фонду місц. значення: заказники Борки, Горішне, Іржавська Дача, Клепали, Козарська Дача, Німцево (усі – ботан.), Грабівщина, Загірне, Камінське, Кам'яне, Козаче, Куликове, Лихачівський, Хрещатинське (усі – гідрол.), Модринник, Пізній Дуб, Чорний Ліс (усі – лісові), пам'ятки природи Багатовіковий дуб, Козарська Дача, Тополя біла (усі – ботан.), пам'ятки садово-парк. мистецтва Рівчак-Степанів. і Софіїв. парки. До 2017 статус ботан. пам'ятки природи мав Макіїв. дуб. С. госп-во спеціалізувалося на рослинництві зерн.-буряківн. напряму та тваринництві. 2019 працювали 39 с.-г. підприємств і 19 фермер. госп-в. Функціонували Мрин. філія Куликів. профес. аграр. ліцею, 25 заг.-осв. шкіл, 14 дитсадків, школа мистецтв, ДЮСШ; 15 Будинків культури, 12 клубів, 2 б-ки та 27 сільс. бібліотек-філій; 32 заклади охорони здоров'я. Новини р-ну висвітлювала г. «Носівські вісті». Діяли 30 реліг. громад (переважно православні). Пам'ятки археології: у с. Адамівка – 2 поселення 2 тис. до н. е., поселення Кар'єр (2 тис. до н. е., 15–16 ст.) та Шиянка (2 тис. до н. е. – 1 тис.); у с. Ведмедівка – поселення 2 тис. до н. е.; у с. Вербове – курган 2–1 тис. до н. е.; у с. Відрадне – 2 кургани та група з 4-х курганів 2–1 тис. до н. е.; у с. Володькова Дівиця – поселення Старий Сад (3–2 тис. до н. е.), Сулацький Гай, Червоні Партизани-1 (обидва – 2 тис. до н. е.), Карабиновщина (2–1 тис. до н. е.), Богданове (2–1 тис. до н. е., 3–5 ст.), Кут, Лотишівка, Червоні Партизани-2 (усі – 2–1 тис. до н. е., 11–13 ст.), Назаренкова Долина (1 тис. до н. е.), городище 7–3 ст. до н. е., кургани Лащина, Чорний Ріг і група з 2-х курганів 2–1 тис. до н. е.; у с. Ганнівка – поселення Ганнівка-1 (3–5 ст.), 3 кургани та група з 3-х курганів 2–1 тис. до н. е.; у с. Держанівка – поселення Держанівка (2 тис. до н. е.); у с. Дослідне – поселення Струга (2 тис. – 10 ст. до н. е., 9 ст. до н. е. – 4 ст., 9–13 ст.), Струга-Вустя (1 тис. до н. е., 3–5 ст., 11–13 ст.), Струга-Острів (3–5 ст.); у с. Іржавець – поселення Іржавець-1 (2–1 тис. до н. е., 17–18 ст.); у с. Карабинівка – 2 кургани та група з 2-х курганів 2–1 тис. до н. е.; у с. Киселівка – 2 поселення 7–3 ст. до н. е. і 14–15 ст.; у с. Козари – поселення Козари-7 (4–3 тис.

до н. е., 4–5 ст.), Козари-1, Козари-3 (обидва – 2 тис. до н. е., 11–13 ст.), Козари-2, Козари-6 (обидва – 2 тис. до н. е.), Козари-4 (2–1 тис. до н. е., поч. 1 тис. н. е.), Білі піски, Козари-4 (обидва – 2–1 тис. до н. е., 2–3 ст., 10–11 ст.), Козари-5 (2 тис. до н. е., 8–5 ст. до н. е., 3–5 ст.), Козари-10 (2 тис. до н. е. – 1 тис. н. е.), Козари-село (2–1 тис. до н. е., 11–12 ст., 14–16 ст., 17 ст.), Козари-9 (1 тис. до н. е. – 1 тис., 16–18 ст.), Козари-8 (1 тис., 16–18 ст.); у с. Криниця – групи з 3-х (Панський Гай) і 7-ми курганів 2–1 тис. до н. е.; у с. Макіївка – поселення Макіївка-1 (3–5 ст.), ґрунт. могильник, 2 кургани (зокрема й Гайдайська Могила) та група з 3-х курганів 2–1 тис. до н. е.; у с. Мильники – курган і група з 3-х курганів 2–1 тис. до н. е.; у с. Мрин – поселення Мрин-1, Мрин-2, Мрин-Схід (усі – 2–1 тис. до н. е.), Мрин-4 (2–1 тис. до н. е., 1–3 ст., 14–15 ст.), Мрин-3 (1 тис. до н. е.); у с. Плоске – городище 4 ст., 2 групи з 5-ти (зокрема й Біля Могили) та група з 4-х (Гороб'ївщина) курганів 2–1 тис. до н. е.; у с. Пустотине – курган На кладовищі, група з 6-ти (Біля Саду) та 2 групи з 3-х курганів 2–1 тис. до н. е.; у с. Рівчак-Степанівка – курган 2–1 тис. до н. е.; у с. Софіївка – курган і групи з 2-х курганів 2–1 тис. до н. е.; у с. Ставок – поселення Мурчин Ставок і Ставок-1 (обидва – 3–5 ст., 11–12 ст.), курган 2–1 тис. до н. е.; у с. Сулак – поселення Червоні Партизани-3 і Червоні Партизани-4 (обидва – 2 тис. до н. е.); у с. Яблунівка – поселення 3–5 ст., 4 кургани та група з 2-х курганів 2–1 тис. до н. е.

Серед видат. уродженців – фахівець у галузі фізико-хімії металів, металургії, академік НАНУ Б. Мовчан (с. Макіївка), хімік В. С. Броварець (с. Мрин), лікар-радіолог Р. Матюшко (с. Софіївка), фізіолог І. Скороход (с. Мрин), лікар-нейрохірург М. Сулій (с. Володькова Дівиця), фітотерапевт, письменник Є. Товстуха, фахівець у галузі механіки В. Вerezуб (обидва – с. Макіївка), історики І. Бойко (с. Володькова Дівиця), І. Кундюба (с. Тертишники), етнограф, фольклорист О. Малинка (с. Мрин), бібліотекознавець, бібліограф С. Постернак (с. Рівчак-Степанівка), мовознавець П. Плющ (с. Володькова Дівиця), економіст В. Труш (с. Плоске); письменник А. Рибаків (с. Держанівка), рос. поет І. Авраменко (с. Володькова Дівиця), поет, педагог Б. Калмановський (с. Мрин), журналісти В. Божок (автор збірок віршів «Невмирущі громи» і «Світання дзвонів»), М. Будлянський (автор збірок віршів «Калинові дощі», «Стежки і вишні», «Соняшникова межа», «Линовицький меридіан»; обидва – с. Держанівка), П. Ведмідь (автор книг «Мамина колиска», «Світло зеленої ракети», «Дні і ночі кордону», «Застава за хмарами»; с. Володькова Дівиця); живописець, засл. художник України О. Какало (с. Держанівка), живописець, графік, засл. художник України М. Стратілат, композитор, письменник, художник С. Музиченко (обидва – с. Макіївка), живописець Г. Шкребель (с. Володькова Дівиця), графік А. Пархоменко; засл. арх. України В. Куц (обидва – с. Козари); кобзарі І. Братиця (19 ст.), П. Дубенко (обидва – с. Макіївка), співак, композитор, засл. арт. України В. Свирид (с. Степові Хутори), актор, засл. арт. УРСР М. Тягнієнко, кінооператор В. Рейський; Герої Рад. Союзу В. Т. Броварець (усі – с. Мрин), Г. Галуза (с. Дебреве), М. Ісаєнко (с. Лихачів), М. Кропив'янський (с. Володькова Дівиця), А. Мірошник (с. Плоске), В. Олбинський (с. Коломійцівка), І. Тонконог (с. Селище); парт. і рад. діяч І. Клименко (с. Рівчак-Степанівка). На Носівщині працювали лікар-гігієніст, епідеміолог І. Матасар, агроном, селекціонер-генетик М. Неговський. У Носівці минули дит. і юнац. роки

художника-баталіста М. Самокиша, у с. Макіївка – письменників Г. Демченко та С. Реп'яха; вчителював у с. Коломійцівка, а потім багато років був дир. Козарів. серед. школи письменник А. Лопата. У с. Коробчине мешкає поет-пісняр О. Демиденко; низку його творів, зокрема й «Материнський рушник», «Диво-сон», «Голодомор», «Мальви», «Плаче захмарене небо», «Запитай у спогадів про квіти», покладено на музику відомими композиторами.

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. Буняк І. Я. Партизанська Носівщина. К., 2000;
2. Будлянський М. Г. Носівщина. Завтра починається сьогодні. Чг., 2002;
3. Куровська О. Я. Тут коріння мого роду: нариси історії рідного краю. Ніжин, 2005;
4. Спогади носівчан про голодомор 1932–1933 років. Ніжин, 2008;
5. Давиденко О. І. Наші славні земляки. Носівка, 2008;
6. Сидора П. П. Тертишники. Спогади про рідне село: Істор.-краєзн. нариси. Кр., 2009;
7. Фурса В. М. Славні імена Носівщини. Ніжин, 2009;
8. 2012;
9. Носівський район // Сіверські скрижалі: краєзн. портрет Чернігівщини. К., 2011;
10. Нечепя В. Г. Рід козацький величавий. Носівка; Чг.; К., 2011;
11. Спаських В. І., Голодна В. М. Моя Хотинівка – душі криниця. Ніжин, 2013;
12. Яременко Н. К., Лопата О. А. Трагедія і подвиг Козар. Ніжин, 2013.

Бібліографічний опис:

Носівський район / М. М. Зуб// Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-74039>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).